

SAVA MRKALJ U STAROM I NOVOM RUHU

Miloš Okuka: *Salo debeloga jera libo azbukoprotres Save Mrkalja u starom i novom ruhu*, SKD Prosvjeta, Zagreb, 2010.

Povodom dvjestote godišnjice prvoga izdanja Mrkaljeva *Sala debeloga jera*, jednoga od ključnih filoloških tekstova predvukovskoga perioda koje je naznačilo osnovne pravce standardizacije srpskoga jezika, to je značajno djelo dobilo svoje novo ruho. Priređivač, prevoditelj i autor uvodnoga teksta, Miloš Okuka, u svojem se dosadašnjem znanstvenom radu već bavio problematikom Mrkaljeva filološkog rada. Nakon objavljivanja knjige »Sava Mrkalj als Reformator der serbischen Kyrilliza« (1975), autor se ponovno vraća toj temi, priredivši novo izdanje i prijevod »Sala debeloga jera«, a sve to popraćeno opširnim uvodnim tekstom.

1. Filološki doprinos Save Mrkalja

Sava Mrkalj (1783—1833) jedno je od ključnih imena u povijesnom razvoju srpskog književnog jezika. Autor toga neobično naslovljena djela, idejni je tvorac srpske azbuke kakva je i danas u upotrebi. Kao što je samim naslovom najavio, Mrkalj je prvi srpski filolog kojemu je pošlo za rukom reformirati crkvenu ćirilicu na način da je oslobodi "sala", to jest viška koji je onovremeno zadavao muke i uzrokovao mnoge nedosljednosti prilikom pisanja na srpskom jeziku. Neriješena situacija na planu grafije u vrijeme njegova života bila je posljedica nesređene jezične situacije koja se ogledavala u paralelnoj upotrebi više različitih književnih jezika na srpskom govornom području. Naime, druga polovica 18. i početak 19. stoljeća razdoblje je u kojem su usporedno u upotrebi bili ruskoslavenski, slavenosrpski i narodni jezik, ovisno o autoru, funkciji i vrsti pojedinih tekstova. U to vrijeme postojala je svijest o tome da valja riješiti takvu situaciju, koju je Jernej Kopitar slikovito okarakterizirao kao mutnu, a Sava Mrkalj je bio jedan od jezikoslovaca koji je ponudio vlastito razumijevanje o rješavanju toga gorućega problema. »Salo debeloga jera libo azbukoprotres« filološki je tekst u kojem je predstavio svoju reformu srpske azbuke,

svoj *azbukoprotres*, koji se primarno temeljio na ideji afirmacije srpskog narodnog jezika i prilagodbi pisma fonološkom sustavu toga idioma. Mrkaljeve ideje bile su potkrijepljene njegovim širokim filozofskim i filološkim znanjima toga doba. Uzevši *debelo jer* (to jest jor) kao simbol viška koji treba ukloniti u novoj grafiji prilagođenoj fonološkom sustavu srpskog narodnog jezika, te uklonivši taj znak uz niz drugih grafema iz azbuke koja je tada brojala preko 40 znakova, Mrkalj se svojim idejama uvelike zamjerio brojnim suvremenincima koji su mu u konačnici onemogućili realizaciju reforme. Iako njegovo djelo nije bilo izravno prihvaćeno, Vuk Karadžić preuzevši njegovu cjelokupnu reformu, i dodatno je doradivši, omogućio je da Mrkaljeva azbuka u modificiranoj verziji ugleda svjetlo dana. Kao što i Miloš Okuka navodi u ovoj knjizi, djelo i doprinos Save Mrkalja tek u posljednje vrijeme zadobiva zasluženu pažnju i polako izlazi iz sjene lika i djela Vuka Karadžića koji u svojim djelima nikada nije skrivao važnost Mrkaljeva utjecaja na njegov rad, unatoč njihovim kasnijim sukobima i polemikama.

2. O Mrkaljevu životu i djelu

Knjiga »*Salo debeloga jera libo azbukoprotres* Save Mrkalja u starom i novom ruhu« sastoji se od dvaju dijelova. Prvi dio čini cjelina naslovljena »Mrkaljevo *Salo debeloga jera libo azbukoprotres*« u kojoj autor u kratkim (ali vrlo jezgrovitim) poglavljima nudi temeljit uvod u Mrkaljevo djelo. Drugi dio nosi naslov knjige, a sastoji se od pretiska originalnog izdanja te njegova prijevoda na suvremeni srpski književni jezik, dakle, čine ga dvije verzije »*Sala debeloga jera*« – jedna u starom, a druga u novom ruhu, uz kratku uvodnu napomenu i nekoliko autorovih opaski.

Uvodni dio knjige sastoji se od četiriju tematskih cjelina. U prvom poglavlju autor predstavlja vremenski kontekst u kojem nastaje Mrkaljevo djelo. Obuhvaćen je period druge polovice 18. stoljeća i početka 19. stoljeća, a naglasak je stavljen na jezičnu situaciju toga vremena, koja je bila veoma složena, i bez čijeg poznavanja ne bi bilo moguće odgovarajuće razumijevanje Mrkaljeva doprinosa. Uz opis višejezične i digrafijske situacije, autor je ocrtao i opću kulturnu i povijesno-političku klimu, te ukazao na uzroke i posljedice pluralnosti svjetonazora, utjecaja i stilova toga razdoblja. Kao rezultat takve dinamike, autor predstavlja tešku i neuređenu jezičnu situaciju koja se ogledavala u hibridnosti, neusklađenosti, proizvoljnosti i nefunkcionalnosti tadašnjeg jezika i pisma.

U nastavku knjige slijedi poglavlje pod naslovom »*Pojava Sala debeloga jera*, njegova sudbina i sudbina njegovog autora«, u kojem je predstavljeno

na važnost Mrkaljeva djela. Autor je slikovito prikazao u čemu leži revolucionarnost i radikalnost njegove reforme pisma srpskog književnog jezika, te je također opisao i objasnio reakcije koje su nastupile nakon objavljivanja »Sala«. Na to se izravno veže i priča o Mrkaljevoj tragičnoj sudbini koja ga je snašla nakon tumačenja njegova djela kao udara na srpsku tradiciju i pravoslavlje. Jedno od provokativnih pitanja koje se navezuje na Mrkalja svakako je njegov odnos prema vlastitoj reformi nakon teških optužbi za izdajništvo. Upravo se tom temom pozabavio i autor ove knjige, opisavši Mrkalja kao ličnost, te posvetivši pažnju njegovu životu i radu nakon 1810. godine, pogotovo spornoj »Palinodiji« i »Predloženjima«. Ukazavši na činjenicu da Mrkalj nikada nije povukao svoju cjelokupnu reformu, autor je poljuljao priču o njegovu odricanju od vlastitih ideja, koja se s vremenom ustalila u srbističkoj literaturi kao neupitna činjenica.

3. Sava Mrkalj — prvi moderni reformator srpske ćirilice

U trećem i četvrtom poglavlju knjige autor se bavi »Salom debeloga jera«, te pokušava odgovoriti na pitanje što to djelo donosi, kakva rješenja nudi, i zbog čega je ono značajno. Prvo potpoglavljje odnosi se na Mrkaljevo tumačenje jezika iz filološke i filozofske perspektive. Budući da je Mrkalj kao jedan od najobrazovanijih Srba toga vremena bio upoznat s aktualnim filološkim i filozofskim teorijama, autor je ukazao na utjecaje i uzore koji su formirali njegove misli, te je naznačio da bit Mrkaljeva filozofskog doprinosa ne leži samo u osvjetljavanju povezanosti jezika i mišljenja, te filozofije i jezikoslovlja, nego i u propitivanju semiološke prirode jezika. Drugo potpoglavljje tiče se pitanja srpskog književnog jezika. Predstavljena je složena jezična situacija na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće, kao i različita usmjerenja čije su se pristalice zalagale za različita rješenja po pitanju budućeg književnog jezika. U tom kontekstu predstavljene su Mrkaljeve ideje koje je, kako autor implicira, on afirmirao putem grafije i time postavio čvrst temelj Karadžićevoj reformi. Konačno, u trećem potpoglavljju, autor otvara centralnu temu »Sala debeloga jera«, a to je reforma ćirilice. Detaljno su opisane sve značajke Mrkaljeve revolucionarne reforme; od analize i klasifikacije slavenske (crkvene) grafije, njene poredbe s fonološkim sustavom narodnog jezika, do konačnog uspostavljanja grafijskog sustava, tj. *protresanja* stare i stvaranje nove moderne azbuke koja polazi od narodnoga govora. Mrkaljev stav u vezi s daljnjim razvojem srpskoga jezika bio je jasan — zalagao se za narodni jezik kao osnovu budućeg standarda, poput njegova malo starijeg istomišljenika Dosi-

teja Obradovića. Njegov doprinos koji je bez sumnje ostavio neizbrisiv trag u srpskoj povijesti jest njegova reforma tadašnje crkvene ćirilice koja je bila nefunkcionalna i nekompatibilna narodnome jeziku. Detaljna, matematički precizna analiza i klasifikacija te redukcija grafema rezultirala je azbukom od 29 znakova, koja je poslužila kao osnova Karadžićevoj reformi. Naglasivši i objasnivši važnost doprinosa ovoga autora koji je uveo sustav fonološke grafije, izbacio suvišne i dodao nove znakove, a sve to na temelju postojećeg ćiriličnog fonda, Miloš Okuka je čitatelju ponudio dobar uvod u optimalno razumijevanje »Sala debeloga jera«.

Posljednje poglavlje prvoga dijela knjige posvećeno je pojedinim temama kojima se Mrkalj bavi na samom kraju svoga djela: odnos starog i novog pisma, odnos riječi i slova, te prednosti reformirane azbuke i srpski književni jezik u školstvu. U tom poglavlju autor je otvorio neka sporna pitanja kao što je npr. pitanje Mrkaljeve (ne)dosljednosti radi inzistiranja na zadržavanju izbačenih znakova u rječnicima i nastavnim programima.

4. Original i suvremeni prijevod

Drugi dio knjige čini pretisak originalnog izdanja (s lijeve strane) popraćen autorovim prijevodom na suvremeni srpski književni jezik pisan suvremenom srpskom ćirilicom (s desne strane). Pretisku i prijevodu prethodi kratka uvodna napomena u kojoj je izložen pregled dosadašnjih objavljenih izdanja, prijevoda i adaptacija »Sala debeloga jera«, a valja spomenuti i vrlo bogatu bibliografiju koja obuhvaća svu relevantnu literaturu koja se tiče Mrkaljeva rada. Prijevod Miloša Okuke suvremen je i potpuno prilagođen današnjem čitatelju. Za razliku, na primjer, od adaptacije Milana Moguša i Josipa Vončine iz 1983. godine koja je u velikoj mjeri ostala dosljedna originalu (pogotovo na sintaktičkoj razini), ovaj je prijevod napravljen u duhu suvremenog književnog jezika na svim jezičnim razinama, uz pokoji *slavenizam*, tj. arhaični element na leksičkoj ili sintaktičkoj razini, koji je autor smatrao važnim zadržati radi očuvanja duha vremena u kojemu je nastao izvornik, ili, pak, radi očuvanja ritma rečenice. Prijevod je popraćen s nekoliko autorovih opaski koje se uglavnom tiču Mrkaljevih grešaka u izvornom tekstu, u koje autor intervenira ili upozorava na njih.

Prijevod na suvremeni jezik zasigurno neće biti zanimljiv samo laicima kojima do sada tekst nije bio razumljiv zbog jezične barijere, budući da "raspetljavanje" Mrkaljeve još uvijek složene sintakse (tipične za sve književne jezike toga perioda) baca svjetlo na njegovu jezičnu moć, jezgrovitost i preciznost tumačenja složene problematike kojom se bavio u »Salu debeloga jera«, a to je tema koja do danas nije otvarana.

5. Dvjesto godina nakon

Knjiga »*Salo debeloga jera libo azbukoprotres* Save Mrkalja u starom i novom ruhu« predstavlja veliki doprinos proučavanju ovog nezaobilaznog imena koje je dugo vremena bilo neopravdano zanemarivano i čiji je doprinos ležao u sjeni lika i djela Vuka Karadžića. Ovim djelom autor je ukazao na važnost Mrkaljeva rada. Ponudio je vjeran, dobro opremljen i svakom čitatelju dostupan prijevod. Poprativši ga jezgrovitim uvodom, autor nije samo omogućio razumljivost »Sala debeloga jera« na jezičnom planu, nego je pružio temelj za optimalno razumijevanje važnosti toga djela u kontekstu vremena u kojem je ono nastalo. Pridonijevši ovom knjigom osvjetljavanju Mrkaljeva u literaturi neopravdano zanemarenog lika i djela, autor je na najbolji mogući način obilježio dvjestotu godišnjicu prvog izdanja teksta koji predstavlja ishodište suvremenog srpskog književnog jezika.

Virna Karlić

